

JOEEP

Journal Homepage: <http://dergipark.org.tr/joeeep>

Derleme Makale • Review Article

Gümüşhanevi Dergâhının Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin İnsan Kaynağına Kazandırdığı İsimler*

The Personalities Brought In The Human Resources Of The Republican Era Turkey By The Gumushane Dervish Convent
Kenan Aydın^{a, **}

^a Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Ana Bilim Dalı, 27648, Ankara/Türkiye

ORCID: 0000-0001-9298-3208

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 2 Ocak 2021

Düzeltilme tarihi: 24 Mayıs 2021

Kabul tarihi: 16 Mayıs 2020

Anahtar Kelimeler:

Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevi

Gümüşhanevi Dergâhı

İnsan ve İrşat

İnsan Kaynağı

İnsani Gelişme

Cumhuriyet Dönemi

ARTICLE INFO

Article history:

Received: Jan 02, 2021

Received in revised form: May 24, 2021

Accepted: May 16, 2020

Keywords:

Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevi

Gümüşhanevi Dervish Convent

Human and Irshad

Human Resource

Human Development

Republican Era

ÖZ

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, iktisadi çözümlerinin doruk noktasını yaşayarak zayıf düştüğü ve bunun zahiri ve bâtini nedenlerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Osmanlı'nın en çetrefilli sosyal ve ekonomik sorunlar ile boğuştuğu bu yüzyılda ilim adamı, mücahit mürşit, aksiyoner ve dava adamı olarak ortaya çıkan Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevi kendi zamanına bu çözümlerinin neden-sonuç-neden ekseninde kaynağını tespit etmiş, buna göre de kurduğu dergâhı aracılığıyla çözümler üretmekle birlikte ürettiği çözümlerini uygulamaya koymuştur. Bu bağlamda Gümüşhanevi'nin; âdeta bir hayat rehberi olduğu ve Türk toplumunun gerek sosyoekonomik hayatına gerek siyasetine gerekse sanayi alanına canlılık getiren çok önemli şahsiyetleri yetiştirdiği bilinmektedir. Her ne kadar bu şahsiyetler ile ilgili bilgiler mevcut ise de onların genel olarak bir arada incelendiği monografik bir çalışmanın olmayışı bu bildirinin yazılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bu bildiride Gümüşhanevi Dergâhının Türkiye Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin İnsan Kaynağına Kazandırdığı İsimler ele anılacaktır.

ABSTRACT

It is a known fact that in the 19th century, the Ottoman Empire became weak by experiencing the culmination of its economic dissolution and that it had external and internal causes for that. Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevi, who emerged as a scientist, a warrior mentor, an actionist and a man with a cause, detected the source of this dissolution in the cause-effect-cause axis of his own time, and accordingly, by means of the dervish convent he had established, he started to produce solutions and put those solutions into practice. In this context, Gümüşhanevi is known to have been practically a life mentor; and raised very important figures that brought vitality to the socioeconomic life of Turkish society, especially to the academic, political and industrial fields. Despite the fact that there are data about those figures, the absence of a comprehensive monographic study that looked into them has led to the occurrence of this paper. Therefore, in this paper, the names that Gümüşhanevi Dervish Convent brought to human resources of Republic Period Turkey will be discussed.

1. Giriş

Kuruluşundan 19. yüzyıla kadar 3 kıtada hüküm süren Osmanlı Devleti'nin, bu yüzyılda iktisadi çözümlerinin

doruk noktasını yaşayarak zayıf düştüğü ve bunun somut ve soyut nedenlerinin olduğu bilinen bir gerçektir. 19. yüzyıldaki iktisadi geri kalmışlığın üzerine araştırma yapan Ülgener bu iktisadi çözümlerinin, zihniyet yönüne işaret ederek

* Bu makale, Kenan Aydın tarafından hazırlanan Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nde Doç. Dr. Abdülkadir Develi danışmanlığında yürütülmüş olan "Gümüşhanevi Dergâhı'nın Türkiye'de İslam Ekonomisine Katkıları" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: kenanaydin29@hotmail.com

tarihi boyutuyla incelerken, kültürel açıdan ahlak, din ve eğitim seviyesine göre değişen zihniyetin bir anda oluşan bir olgu olmadığını gerçeğine vurgu yaparak, başlangıç noktasının daha önceki yüzyıllara dayandığını dile getirmiştir. Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devlet adamları, siyaset erkanından kimseler, din ve bilim adamları başta olmak üzere Ülgener'in de bir nevi etkilendiği Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevi de bu çözümlü sebeplerini ahlaki çöküntü ile zihniyet değişikliğine bağlayarak, dinî değerlerden, İslami esaslardan uzak kalmanın bir sonucu olduğunu ve bu çözümlü karşı kurduğu Gümüşhanevi Dergâhı aracılığıyla çözümler üretmiştir. Bu bildiride Osmanlı döneminde temeli atılan dergâhın Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin insan kaynağına katkıları ele alınacaktır. Gümüşhanevi Dergâhı ekserinde yetişen bu önemli şahsiyetler ele anılırken, onların yine dergâhın öğretileri yörüngesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyoekonomik kalkınması için yaptıkları faaliyetlere değinilecektir.

Gümüşhanevi dergâhının kuruluşunun amacını özetleyen aşağıdaki bilgiler oldukça dikkate değerdir:

Türk aydınları Avrupa karşısında komplekse kapılmış yazdıkları ve yaşadıklarıyla körü körüne batı taklitçiliğini halka empoze ediyorlardı. İmanlar zayıflamış ve hurafelerin ortalığı kapladığı bir dönemde Gümüşhanevi hazretleri insanların benliklerini kemiren ucup, kibir, gurur, haset, kin, nefret, buğz, gazap, bencillik, hırs, cimrilik, tembellik duygu ve hayallerinden temizlemek; insanı Allah'ın halifesi olarak yeryüzüne insanların iyiliği için geldiği ve yaratıldığı bilincini onlara aşlamak için gerçek tasavvuf yolunun esaslarını öğretmek üzere medrese ve tekke kurmuştur (Akşit, 2015, s. 8).

Kendi zamanının nabzını iyi ölçerek yenileşmenin gerektirdiği eğitim, siyaset, ticaret ve askerlik gibi alanları kapsayan -siyasi ve sosyoekonomik bakımdan İslam toplumunu kalkındırma amaçlı- faaliyetler yapması Batı Avrupa'daki yeniden doğuş (Rönesans) hareketini andırmaktadır. Ancak bu yenileşmeyi Batılı tarzda değil, bir nevi orta asırlarda Türk Rönesansı olarak algılanabilecek olan Ahi Teşkilatı başta olmak üzere devam eden yüzyıllardaki Osmanlı geleneğinden ve de müntesip olduğu Halidiliğin çıktığı Nakşibendi Tarikat anlayışından beslenerek gerçekleştirmeye çalışmıştır. Hadise ve sünnete de önem vererek Züht dönemindeki Zahitler gibi -19 yüzyıldaki şartlara uyun olarak- yenileşmenin "peygamberî modelini" (Alkan, 2014, s. 802) oluşturma amacı gütmüştür.

Bu mübarek zatın yetiştirdiği insanlar Maddi ve Manevi olarak Siyaset, İş Dünyası, İlim Dünyası ve Akademik Hayatta aldıkları kararlar, yaptıkları icraatlar ile adeta Osmanlıdan günümüz Türkiye'sine unutulmayacak bir şekilde damga vurmuştur.

Görüldüğü gibi bu dergâh, sadece tarikat ve tasavvuf anlayışında bireysel bazda kişiler yetiştirmemiştir, aynı zamanda da sosyal hayatı göz ardı etmeyip imanı ahlakıyla örnek olan bilinçli Müslümanların oluşturduğu ideal bir cemiyetin oluşmasını hedeflemiştir [1] (bkz.: Akşit,

2015, s. 27). Çünkü tasavvuf sadece tekke ve zaviyelerde yaşanan bir gelenek olmadığı gibi icazet almış bir tasavvuf ehli kimse -fenâ derecesine ulaşmış sufünün işini bitirmediği gibi- esas işinin başlangıç noktasına gelmiş oluyor. "Böylece, fenâ fillah ile temizlenen benlik varlık ve olayların içine dalmak ve hemcinslerine hizmet etmek üzere sosyal ve iktisadi hayatın gerçekleriyle yüzleşecek", bu bağlamda insanları Hak yolundan sapmayacak şekilde sosyoekonomik hayatlarını idame ettirmeleri için her alanda aktif faaliyet gösterecektir (bkz.: Güzel, 2012, s. 161). Dergâhtan, bahsedilen usul ve metotlarla ilim ve bilim alıp kendilerini çok iyi yetiştirerek icazet almış, halktan kopuk ve kibirli olmayan, mütevazı, kendini halktan biri olarak gören, sağlam bilgi sahibi olmakla kalmayıp bildiklerini uygulayan çok sayıda alimin ayrıca tasavvuf terbiyesi almış yüzden fazla ilim ve ahlak mürşidinin çıktığı bilinmektedir (Akşit, 2015, s. 8).

Abdulaziz ve II. Abdülhamit gibi Osmanlı sultanlarının da sohbet ve derslerine katılıp nasihatlerini aldığı (bkz.: Gündüz, 1984, s. 65-66; Gündüz, 1992, s. 29) Gümüşhanevi'nin kurduğu ve günümüze kadar talebelerinin varlığını sürdürdüğü bilinen bu dergâhın (bkz.: İstar, 2014, s. 840) etkisiyle Osmanlı ve Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve kültürel yapısı için önemli birer şahsiyetlerin yetiştiği inkâr edilemediği gibi yetişmiş bu şahsiyetlerin birer ilim irfan sahibi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin insan kaynağına önemli katkılar sağladıkları da bir gerçektir:

Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyeler kapatılmasına rağmen farklı ortamlarda faaliyetlerini sürdüren bu tekke, Osmanlı sonrası Cumhuriyet Türkiye'sinde daha açık ve belirgin çizgilerle ortaya çıkmış ve devam etmiştir. Türkiye'de ekonomi ve siyaset sahnesinde son elli yıldır yaşanan tartışmalar ve radikal girişimlerde Gümüşhanevi Dergâhı mensuplarının etkisi çok bariz olarak görülmektedir. Mehmet Zahid Kotku'nun (ö.1980) postnişinliği döneminde Necmeddin Erbakan, Turgut Özal gibi üst düzey siyasiler ve bunların kadrolarından çok sayıda siyasîyi doğrudan ya da dolaylı yollardan etkilemiştir." (Kavak, 2014, s. 216).

2. Gümüşhanevi Dergâhının Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin İnsan Kaynağına Kazandırdığı İsimler

2.1. Mehmed Zahid Kotku

Dünyayı, insanlar tarafından -terk-i dünya ile terkedilmediği hususuna açıklık getirirken Allah (c.c.)'ın sevgi ve rızasını kazanmak için bir imtihan yeri olarak- "Ey benim ümmetim ve ashabım, iş-ü tibe şol kimse erişmiştir ki, dünya onu terk etmezden önce o dünyayı terk etmiştir" hadisine göre ahirete gidecek yolun başlangıcı ve bu bağlamda bir nimet gibi algılanması gereken dolayısıyla bu nimetin ne şekilde kullanıldığına bağlı olarak Cennet ile Cehennem tercihlerinin yapıldığı bir mekan şeklinde tarif eden (bkz.: Ceylan, 1998, s. 15-16, İstar, 2014, s. 840) Mehmet Zahid Kotku, 1897 yılında -Kafkasya'nın Şirvan bölgesindeki hanlık merkezi olan Nuha'dan 16 yaşlarında Bursa'ya gelen, kökeni Hz. Peygamber s.a.v. sülalesine dayanan Seyyid

İbrahim Efendi'nin ailesinde- dünyaya gözlerini açmıştır (Coşan E., 1998, s. 10). Oruç Bey mahalesindeki ilk tahsilinden sonra Maksem'deki İdâdî'ye devam eden, 18 yaşlarında Bursa Sanat Mektebi'nde okurken çıkan I. Dünya Savaşı'ndan dolayı askere alınan Mehmet Zahit Kotku'un üç sene sonra İstanbul'a gelerek çeşitli dinî sohbetlere, derslere ve meclislere katıldığı sonra da Gümüşhanevî Tekkesine giderek Dağıstanlı Şeyh Ömer Ziaüddin'e intisap olduğu, Tekirdağlı Mustafa Efendi'nin yanında kırkar günlük iki defa halvette kaldığı, Kur'an ve fıkıh ilmini Hacı Hasib Efendi'den okuduğu, yirmi yedi yaşında icazet aldığı, Beyazıt, Fatih ve Ayasofya camilerinde de derslere devam ettiği ve çeşitli köy ve kasabalara dinî hizmetler ifa ettiği (bkz.: Memiş, 2014, s. 200), "1929'da vefat eden babasının yerine Bursa ovasındaki Izvat köyünde" imamlık yaptığı, Uftade Cami-i Şerifi'nin imam-hatipliğine tayin edilerek 1945-46 yıllarından 1952 yılına kadar çalıştığı bilinmektedir (Coşan, 1998, s. 11).

Gümüşhaneli Dergâhı'nın postnişini ve tekke arkadaşı olan Kazanlı Abdülaziz Bekkine'nin vefat ettiği Aralık 1952 tarihinden 1980'e kadar Gümüşhanevî Dergâhı'na postnişin olan Mehmet Zahid Kotku, İstanbul İskenderpaşa Camii'ndeki görevi süresince Necmeddin Erbakan, Turgut Özal gibi üst düzey siyasiler ve bunların kadrolarından çok sayıda siyasetçi doğrudan ya da dolaylı yollardan etkilerken (Kavak, 2014, s. 216) biri eğitim diğeri sanayileşme olarak iki önemli hareketin öncülüğünü yapmıştır. Böylece eğitilmiş ve kaliteli kadroların yetişmesini sağlayarak 1950'li yılların Türkiye'sinde "ilk defa motor sanayi hareketinin oluşmasına ve Gümüş (Pancar-Motor Sanayi) kurulmasına destek vermiştir" (bkz.: Zaim, 2007, s. 28-29; ayrıca 2.5. Necmettin Erbakan). Mehmet Zahit Kotku'nun "siyasette de talebelerinin olmasından dolayı, Cumhuriyet döneminde dergâhın toplumca en fazla bilinen hocası" olmasında İstanbul'a 1950'lerden sonra gelen taşralı esnaflar ve döneminin partileriyle de yakın temasta bulunmasının büyük rolü vardır. (bkz.: Aydoğdu, 2008, s. 78). Ticaret, eğitim öğretim ve sanayi alanında birçok mensupları olan Kotku'ya din alimleri başta olmak üzere, öğretim üyesi, yazar, sanatkarların intisap olmaları ayrıca O'ndan birçok başbakan, bakan, milletvekilleri gibi üst düzey bürokratların etkilenmeleri (Aydoğdu, 2008, s. 75-78), yine O'nun "yaşadığı dönemin büyük âlimlerinden ve mutasavvıflarından" (bkz.: Coşan M. E., 2002, s. 228) biri olarak, -Prof. Dr. Nazif Gürdoğan, "Görünmeyen Üniversite" kitabında anlattığı gibi- Osmanlı Devleti'nin mirasçısı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tanıklık eden biri olmasına ve sanayide geri kalan "Türk toplumunun üreten el olması için" gayret göstermesine bağlanabilir. O bu şekilde Anadolu insanına büyük düşünmeyi, kendi manevî değerlerini koruyarak ve bu değerlerden beslenerek kültüründen emin olmayı öğretmiştir (Palavar, 2010)." Araştırdığımız bilgiler doğrultusunda O'nun, Gümüşhanevî Dergâhı'nın yörüngesinde hareket ettiğini, birçok gelişmelerin temelini atılmasına doğrudan ya da dolaylı yoldan katıldığını söyleyebiliriz. İslam dinine, İslami ve ahlaki ekonomiye önem veren Kotku'nun, bu konularda

verdiği konferans ve konuşmaları kitaplaştırılmış olup, insanların istifadesine sunulmuş bulunmaktadır. Mürşidi'nin yolunda giden Kotku, çok ortaklı Gümüş Motor'un kuruluşuna destek vererek ortak girişimciliğin önemini hissettirmiş, bu şekilde dışa bağımlı olmadan yerli sermaye ile yerli sanayinin yapılabileceğini kanıtlamıştır.

Kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda, faize karşı tutumuyla ortak girişimi teşvik ederek ortak girişimciliği canlandırarak topluma özgüven kazandırmasının; onun etrafında öğrencilerden bilim adamlarına, esnaf ve yatırımcılardan siyasetçilere, bürokratlardan devlet adamlarına kadar geniş bir taraftar kitlenin oluşmasını sağladığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda onun ülkenin sosyoekonomik ve sosyokültürel kalkınmasında büyük rol oynadığını görüyoruz. 1960'lı yılların sonlarında DPT'nin de itibar ettiği bir şahıs olan Kotku'nun önerileri ve denetimi altında Milli Nizam Partisi ile Milli Selamet Partisi'nin kurulduğu bilinmektedir. O, en son gittiği hacda çok ağır hastalanarak 6 Kasım 1980'de geri dönmüş ve döndükten bir hafta sonra vefat etmiştir. Cenazesi de Milli Güvenlik Konseyi'nin özel izniyle dergâhının diğer şeyhlerinin mezarlarının bulunduğu Süleymaniye Camisi'nin avlusuna defnedilmiştir. Kotku'nun ölümüyle Gümüşhanevî Dergâhı'nın izinden giden ve İskender Paşa Dergâhı diye anılan tekkenin başına damadı Prof. Mahmut Esad Coşan geçmiştir (bkz.: Çakır, 1991; İştâr, 2014, s. 841).

2.2. Esad Coşan

Çanakkale'nin Ayvacık ilçesine bağlı Ahmetçe köyünde 14.04.1938 tarihinde dünyaya gelen Esad Coşan'ın dedesinin (Coşan E., 1991-1993, s. 15) "Hazreti Ali neslinin ve taraftarlarının merkezi" (Budak H., 2014b, s. 78-79) olan Horasan bölgesinden ayrılarak Çanakkale'ye yerleştiği, soylarının da Buhara'daki seyitlere dayandığı bilinmektedir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden 1960 yılında mezun olup 1965 yılında ilahiyat alanında doktorasını savunan ve 1971-1972 yıllarında askerlik görevini yaptıktan sonra 1973 tarihinde de doçentliğini alan Coşan, 1982 yılında profesör unvanını almıştır. Dedesi Molla Mehmed Efendi Gümüşhanevî'nin müritlerindedir ve Çanakkale savaşında şehit olmuştur. Küçük yaşta köyünde hafızlığını tamamlayan babası Halil Necâti Efendi'nin ise, ilk tasavvuf dersini Gümüşhanevî Dergâhı'na mensup Çırpırlı Hacı Ali Efendi'den aldığı, İstanbul'a taşındıktan sonra Serezli Hasib Efendi'nin sohbetlerine devam ettiği, daha sonra Kazanlı Abdül'aziz Efendiye intisap ettiği, Abdül'aziz Efendi'nin vefatından sonra Mehmed Zahid Kotku'nun hem sohbetlerine katıldığı hem de onun yakın dostlarından biri olduğu bilinmektedir "Bu münasebetle Prof. Dr. Es'ad Coşan, küçük yaştan itibaren hocaefendilerin meclislerinde bulunarak onların maddî ve manevî ilgilerine mazhar olmuştur". (bkz.: Coşan E., 1991-1993, s. 15-17).

Kaynıpederi hem hocası olan Kotku'nun vefatından sonra onun halifesi olarak irşat makamına geçen M. Esad Coşan'ın da bu tarikat bünyesinde bulunduğu süreçte gerek sanayi gerek eğitim gerekse basın yayın faaliyetleriyle de

ilgilenecek önemli çalışmalara imza attığı bilinmektedir (Aydoğdu, 2008, s. 73).

Mesela Hakyol Vakfı'nı kurarak eğitim ve yardımlaşma faaliyetlerine katkı sağlamış, İlim Kültür Sanat Vakfını kurarak sanat ve kültürel çalışmalara destek vermiş (Zaim S., 2007: 29), Sağlık Vakfı'nı kurarak da sağlık hizmetleri sunmuştur. Çocukların iyi yetişmesinde önem arz ettiğinden dolayı hanımlar için de çeşitli eğitim derneklerini, "çevre çalışmalarının yapılması için İlim, Ahlak, Kültür ve Çevre Derneklerini" kuran Coşan, "Türkiye'de basın-yayın, eğitim ve insan yetiştirme hususunda örnek bir model" olduğu gibi, Müslümanların ortak hareket etmeleri hususunda Gümüşhanevî Dergâhı'nın çizgisini devam ettirdiği (bkz.: İştâr, 2014, s. 840-841, yine bu konuda bkz.: Coşan E., 1991-1993, s. 19) söylenebilir:

Gümüşhanevî Dergâhı'nda yardımlaşma sandığı ile başlayan birlik hareketi, Mehmet Zahid Kotku Hazretleri'nin çok ortaklı bir işletme olan Gümüş-Motor'u kurdurması ile devam etmiştir. O, cemaatini sanayileşme yönünde teşvik etmiş, özellikle devletin savunma ve ağır sanayide dışa bağımlılıktan kurtulması gerektiğini belirtmiş, iktisadi kalkınma için Müslümanların bir araya gelmeleri ve büyük şirketler kurmalarını öğütlemiştir. Aynı yolu Esad Coşan Hazretleri de izlemiş, ancak ağır sanayiden ziyade basın-yayın ve eğitim faaliyetlerine ağırlık vermiştir (İştâr, 2014, s. 841).

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre Esad Coşan, Gümüşhanevî'nin üzerinde durduğu İslam ekonomisindeki ortak girişimciliğin mudarebe sistemi olduğunu vurgulamış ayrıca kurdurduğu eğitim ve yayıncılık kuruluşlarıyla da bu anlayışın İslam toplumuna yaygınlaştırılması adına gayret göstermiş, bu şekilde Gümüşhanevî Dergâhı'nın yörelerinde hareket etmiştir. Böylece onun zamanında İslam Dergisi (1983-1998), Kadın ve Aile Dergisi (1985-1998) başta olmak üzere İlim ve Sanat, Gülçocuk, Panzehir Dergileri, günlük Sağduyu gazetesi (1998-1999) yayınlanmaya başlamış, kitap yayıncılığı için Seha Neşriyat, radyo yayını için ise AKRA adıyla Ak Radyo (1992) kurulmuş, Marmara Bölgesine yönelik Ak-Televizyon yayın faaliyetine başlatılmıştır (1997), Asfa, Ferda gibi dershaneler yatırılmış, Hayrunnisâ Hastanesi, Esmâ Hatun Hastanesi, Afîyet Hastanesi gibi sağlık kuruluşları açılmıştır (bkz.: Coşan E., 1991-1993: 19-21 ayrıca İştâr, 2014, s. 841). Bu çalışmaların sayesinde bir yandan İslami ahlaka ve İslami iktisat anlayışına uygun hareket edilerek dünyevi anlamda insanların geçimlerini sağlayacak istihdam yerleri açılırken bir yandan da ahiretin kazanılması adına önemli girişimlere imza atılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Gümüşhanevî Dergâhı'nın çizgisinde devam ederek dünya çapında irşat işleriyle meşgul olan Coşan, damadı Prof. Dr. Ali Yücel Uyarel ile birlikte, 4 Şubat 2001 tarihinde, bir cami açılış yapmak için Avustralya'nın Grifit şehrine giderlerken geçirdikleri trafik kazası sonucu ahirete intikal etmişlerdir (Coşan E., 1991-1993, s. 22).

Edinilen bilgilerden hareketle, sohbetlerinde kanaatin ve tevekkülün zenginlik olduğunu dolayısıyla insanlara

mütevekkil ve kanaatkâr olmaları konusunda telkinde bulunurken, mütevekkil olmanın mütevekkil [2] olmakla karıştırılmaması (Coşan E., 1991-1993, s. 381, 459, 624) gerektiğine vurgu yapan Coşan'ın, kanaatkâr ve mütevekkil olmayı bizzat hayatında tatbik ettiğini ve çalışmalarıyla kanıtlandığını söyleyebiliriz.

2.3. Korkut Özal

1951 yılında İstanbul Teknik Üniversitesinin İnşaat Fakültesi'nden mezun olan Korkut Özal 29 Mayıs 1929 tarihinde Malatya'da dünyaya gelmiştir (www.biyografi.net.tr). Eski bakanlardan ve Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı rahmetli Turgut Özal'ın da kardeşidir. Politikaya istemeyerek, müridi olduğu Mehmet Zahid Kotku'nun telkiniyle girdiği (Çakır, 1991) bilinen Korkut Özal'ın "iman ve takva"ya öncelik tanıdığı, kurulmasında yer aldığı "MNP'nin ardından kurulan MSP'den milletvekil olarak Tarım bakanlığı yaptığı, İçişleri Bakanı görevinde bulunduğu sürelerde bakanlık kadrolarına ahlaklı kaliteli elemanların alınmasını sağladığı, 1980 darbesinden sonra siyasetin dışında kalsa da ağabeyi aracılığıyla siyasetini sürdürdüğü bilinmektedir (bkz.: Bulut, 1999, s. 68-70; Aygül, 2014, s. 227-228). Aslında, 1980 öncesindeki ülkedeki sertleşen siyasi atmosferden ötürü politikayı bırakmayı düşünen Korkut Özal, 1979 yılında İslam Kalkınma Bankası'ndan gelen daveti bu bağlamda iyi değerlendirmiştir. İslami partilerin kapatıldığı 1980 ihtilalinde sıkıyönetim mahkemelerince tutuklanan Korkut Özal 1985 yılında serbest bırakılarak İslam Kalkınma Bankası Enstitüsü yöneticiliğini yapmıştır (Aygül, 2014, s. 227-228).

Ağabeyinin vefatından sonra, 24 Aralık 1995 seçimlerinde İstanbul birinci Bölgeden Milletvekili seçilen Korkut Özal. TBMM İçişleri Komisyonu Başkanı, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı'nın Türkiye Parlamento Grubu Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1997'de Ana Vatan Partisi'nden istifa ederek Demokrat Parti'sinin başkanlığına seçilse de 22 Mart 2001 tarihinde bu görevinden ayrılmıştır (www.biyografi.net.tr, www.biyografi.info).

2 Kasım 2016 tarihinde İstanbul'da vefat eden (www.biyografi.info) Korkut Özal; 1981 Aralık ayında Kar-Zarar Ortaklığı (KZO) esaslarına göre işleyen bir sermaye şirketinin İdare Meclisi Başkanlığı ve Genel Müdürlüğü, kurdurduğu İslam Bankacılığı, Uluslararası Petrol Ticareti ve Yurtdışı İnşaat Hizmetleri alanlarında başarılı faaliyetler gösteren şirketlerin üst yöneticiliği görevlerinde de bulunmuştur (www.biyografi.net.tr).

Korkut Özal'ın -ağabeyi ile birlikte özellikle- Türkiye'deki yastık altı paraların "faizsiz bir bankacılık sistemi" içinde değerlendirilmesi için İslami bankacılık alanında çeşitli çalışmalar yaptığı ve böylece Özal ve Topbaş aileleri iş birliğinde Albaraka-Türk bankasını kurdukları ayrıca Nakşi meşrepli birçok şirketin oluşumuna imkân sunarak iyi derecede "yeşil sermaye" birikiminin sağlanmasında önemli rol oynadıkları (bkz.: Bulut, 1999, s. 74-74'ten Aygül, 2014, s. 228) söylenebilir.

Kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında Korkut Özal'ın gerek ortak girişimcilik alanındaki çalışmaları, gerek faize karşı kurduğu banka sistemi, gerekse siyasetteki görevleriyle hayatının sonuna kadar Gümüşhanevi Dergâhı'nın çizdiği yoldan ilerlediğini söylemek mümkündür.

2.4. Turgut Özal

İstanbul Teknik Üniversitesi'nden 1950 yılında Elektrik mühendisi olarak mezun olan Turgut Özal 13. Ekim 1927 tarihinde Malatya'da doğmuştur. Üniversiteyi bitirdikten sonra ABD'ye giderek ekonomi tahsilini görmüştür. Amerika'dan geri dönünce yedek subay olarak (1960-1961 yılları arasında) askerlik görevini yerine getirmiş, 1961 yılında da Milli Savunma Bakanlığı'nın İlmi İstişare Kurulu başta olmak üzere çeşitli devlet kurumlarında bürokrat olarak görev yapmıştır. Bu arada bir dönem Dünya Bankası'nda da çalışan Özal, Özel Sektörlerden Sabancı Holding'de de danışmanlık yapmıştır. 1979 yılında atandığı Başbakanlık Müsteşarlığı görevinin yanında DPT Müsteşarlığı görevini de vekaleten yürütmüştür. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atanan Özal, 1982'de istifa edip Anavatan Partisi'ni kurarak girdiği seçimlerden başarılı olmuş ve hükümeti kurmakla görevlendirilerek Türkiye'nin 19. Başbakanı olmuştur. 1987 seçimlerinde tekrar hükümet kurup Başbakanlık görevini yapmıştır. 31. Ekim 1989 tarihinde TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak seçilerek 9 Kasım 1989'da görevine başlayan Özal, 17 Nisan 1993 tarihinde geçirdiği bir rahatsızlık sebebiyle görevi sırasında vefat etmiştir (bkz.: Duman, 2010, s. 214-215 dipnot metni, ayrıca Uluç, 2014, s. 114-115 ve Aygül, 2014, s. 209-214).

Özal'ın, muhafazakâr politikasının önemini “bilgili, fakat imansız insanların ne kendilerine ne de memleketlerine hiçbir faydaları yoktur” (Çölaşan, 1989, s. 99) söylemine bağlayan Uluç (2014), onun maneviyata yönelik bu inancını iktidarı boyunca uyguladığını belirtirken 1970'li yılların siyasetinde İslamcı ve milliyetçi kimliğine ve Gümüşhanevi Dergâhı'nın devamı olan Nakşibendiliğin İskender Paşa Cemaati'ne yakınlığını, kurduğu Anavatan Partisi'nin “bel kemiğini kardeşleri Korkut Özal, Yusuf Bozkurt, kuzeni Hüsnü Doğan ile Hasan Celal Güzel, Mehmet Keçeciler, Ekrem Pakdemirli ve Yıldırım Aktürk gibi muhafazakâr çevrelerin oluşturduğunu”(120) dile getirmiştir.

Turgut Özal'ın Nakşilikle bağını kardeşi Korkut Özal da şu şekilde dile getirmiştir:

“Turgut Bey, Zahid Kotku Efendi'nin sağlığında onun talebesi oldu. Onun Zahid Efendi'yle hoca-talebe münasebeti 60'lara gider. Zahid Bey 1980'de vefat etti. Dolayısıyla Turgut Bey'in Zahid Efendi'yle münasebeti çok uzundur. Turgut Bey'in, Mehmed Zahid Efendi'den önce irşat makamında olan Abdülaziz Bekkine ile de tanışıklığı vardı öğrenciliği döneminde. Ama bir hoca-talebe münasebetinden öte bir tanıma olmuş. Fakat Mehmed Zahid Efendi'yle hoca-talebe münasebeti vardı. Bunlar gönül

başlarıdır. Bu gönül bağı Esad Coşan döneminde de devam etti.” (Palavar, 2010, ayrıca bkz.: Birand & Yalçın, 2001, s. 23'ten Özdemir H. , 2014, s. 36).

Duman (2010); “Özal'ın iktidarıyla, Türkiye'de devlet eksenli ve bürokratik merkezli resmî modernleşme anlayışının terk edildiğini [3], yerine ekonomik ve teknolojik bir modernleşme anlayışının benimsendiğini”, bu şekilde merkez sağ ideolojinin dayandığı siyasal ve ekonomik anlayışın tarihsel gelişiminin bir göstergesi olarak 1980'li yılların neo-liberal ve neo-muhafazakâr -yeni sağ-siyasetin estiği bir dünya konjonktüründe, Turgut Özal'ın uygulamış olduğu politikaların, günümüz Türkiye'sine kadar yol açan toplumsal ve sosyoekonomik dönüşüme yol açtığını dile getirmiştir (6).

Turgut Özal'ın; Türkiye'nin 1980'lerde neo-liberal kalkınma modeline geçişinin kritik bir şahsiyeti olduğunu belirten Öniş (2004), -bu geçişin olumlu olumsuz yönlerinin de değerlendirilmesinin gerekliliğine değinirken- neopopulist siyasi liderler arasında radikal pazara yönelik ekonomik reformların uygulanması ve uygulamalarının gerçekleştirilmesinde, bir teknokratın rolünü üstlenmesi anlamında eşsiz olduğunu, geniş çapta demokratik ve reformist politikacı olduğunu, 1970'li yılların sonlarında baş gösteren ekonomik krizi hızlı bir şekilde atlatarak ülkenin toparlanmasında çok etkili olması bakımından güçlü ve pozitif etki yarattığına vurgu yapmıştır (113-134).

Böylece Özal; İslami bankacılık sisteminin örneklerini kurmuş (bkz.: 3), Pazar ekonomisini, serbest piyasayı getirmekle birlikte milletin orta direğini [4] oluşturan KOBİ'lerin canlanmasını sağlamış, neoliberal/ liberal-muhafazakâr ekonomiye katkıda bulunarak faizsiz İslami ekonomik düzeni kurma yolunda -Gümüşhanevi Dergâhı'nın ana çizgisinde- hareket etmiş ise de hayata erken gözlerini kapamasından ötürü başarıya ulaşamamıştır. Zaten onun vefatından sonra baş gösteren ekonomik krizlerin bir silsile halinde hâlâ da devam ediyor olması da onun başlattığı yolun daha başında kesildiğinin, istenilen rotada devam etmediğinin bir göstergesi olduğu aşıkardır (bkz.: Aygül, 2014, s. 208-214)

Kaynaklardan edinilen bilgilerin ışığında Turgut Özal'ın; ekonomik krizin yaşandığı 1970'li yılların Türkiye'sine 1980'li yılların başından 1990'lı yılların başlarına gelinceye kadarki kısa bir dönemde âdeti çağ atlatarak yerli sermaye ile kurulan yerli sanayi devrimini yaşattığını, faizsiz İslami banka sistemini kurdurduğunu, MÜSİAD gibi büyük kuruluşların, küçük ve büyük ölçekli sanayicilerin -sosyal bakımdan İslami olmakla birlikte ekonomik bakımdan liberal olan burjuva sınıfının- oluşmasına olanak sağladığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Foley (2008)'in belirttiği Gümüşhanevi'nin yenilikçi düşüncesine uygun olarak İslami çizgide hareket eden Modernleşen Müslüman sanayicilerinin oluşmasını, böylece sosyoekonomik kalkınmayı sağladığı söylenebilir (243).

Bu bağlamda onun döneminde İslami bankacılığın geliştiği, “İhlas Holding, Al Baraka-Türk, Anadolu Finans, Tahtakale

Ticaret Merkezi, Faisal Finans, Asya Finans” gibi çok sayıda, cemaat şirketlerinin kurulduğu, İslami sermayenin “altın ve döviz piyasasına girerek MÜSİAD’ın çatısı altında kimliklerini kuramsal hale getirildiği (Bulut, 1999, s. 44-46’dan Aygül, 2014, s. 226), İslami sermaye sahiplerinin önlerindeki engellerin bir bir kaldırıldığı ve Türk ekonomisinin dünya kapitalizmiyle bütünleşmesinin sağlandığı (Aygül, 2014, s. 227) söylenebilir.

2.5. Necmeddin Erbakan

Selçuklu soyu Kozanoğullarından Mehmet Sabri Erbakan’ın ailesinde 29 Ekim 1926 tarihinde dünyaya gelen Necmettin Erbakan’ın çocukluğu babasının ağır ceza reisi olarak birçok yerde görev yapmasından ötürü Türkiye’nin çeşitli yörelerinde geçtiği gibi üniversite yıllarına kadarki eğitimini de muhtelif okullarda aldığı bilinmektedir. Ortaokul eğitimini aldığı İstanbul Erkek Lisesi’nde lise eğitimini de birincilikle bitirmesi üzerine üniversiteye sınavsız girme imtiyazını kazanan Erbakan; bu imtiyazından vazgeçerek sınava girmiş, sınavda gösterdiği üstün başarıdan dolayı yüksek öğrenimine İstanbul Teknik Üniversitesi’nin 2. Sınıfı’ndan başlamıştır. Okuldaki performanslarından ötürü arkadaşlarının arasında “Derya Necmettin” olarak anılan ve ilk okulunu 6 yaşında Kayseri’de başlayıp Trabzon’da bitiren Erbakan, böylece Üniversite yıllarında kendisinden iki yaş büyük olanlarla eğitim almıştır. Dolayısıyla yaşça büyük olsa da Türkiye’nin siyaset tarihine damgasını vuran Süleyman Demirel de onun üniversite arkadaşlarından biri olmuştur (Erbakan N., Türkiye ve Ekonomi, 2007, s. 7).

1948 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Makine mühendisliğinden mezun olduktan sonra Motorlar kürsüsünde asistanlık yaptığı yıllarda verdiği başarılı yeterlilik tezinden dolayı üniversite tarafından Almanya’nın Aachen Teknik Üniversitesi’ne gönderilen Erbakan, bu üniversitede Alman Ekonomi Bakanlığı için hazırladığı “Motorlarla Ekonomi” başlıklı tezinin Alman bilim çevresinde büyük ilgi uyandırması üzerine ve DEUTZ motor fabrikalarının müdürü Flats tarafından Leopard tanklarının motorlarıyla ilgili araştırmalar yapmak için bu fabrikaya davet edilmiştir. Ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrasında bir süreliğine çalıştığı Alman üniversitelerinde bilim adamı sıfatıyla 1953’te doçentlik tezini savunarak Türkiye’nin en genç bilim doçenti olma başarısına (bkz.: Maviş, 2016, s. 412-414, (Erbakan N., Türkiye ve Ekonomi, 2007, s. 8) nail olmuştur.

Gerek adil ekonomik düzen söylemleriyle, gerek yerli sermaye ve yerli sanayi düşüncesiyle, gerekse hayat tarzıyla Türkiye’nin siyasi, kültürel ve sosyoekonomik hayatında önemli yeri olan Erbakan; askerlik görevini 1955’te tamamlamış, bir sene sonra İstanbul Teknik Üniversitesinde çalışırken de Mehmed Zahid Kotku’nun da desteklediği 200 ortaklı Gümüş Motor Anonim Şirketi’ni kurmuş [5], 1960’ta Ankara’da yapılan Sanayi Kongresi’nde ortaya attığı yerli otomobil üretme düşüncesi o yıllardaki yönetimde bulunan askerler tarafından olumlu karşılanarak Eskişehir Demir Yolları CER Atolye’sinde “Devrim” adı verilen ilk yerli otomobilin üretim çalışmalarına katılmıştır. 1965 yılında

profesör unvanını aldıktan sonraki yılın Şubat ayında Odalar ve Borsalar Birliği Sanayi Dairesi başkanlığına, ardından genel sekreterliğine getirilen Erbakan, Mayıs 1968’de Odalar ve Borsalar Birliği İdare Heyeti üyesi, 1969’da Odalar ve Borsalar Birliği başkanı olmuştur ancak hükümetin talimatı üzerine görevinden uzaklaştırılmıştır (bkz.: Memiş, 2016, s. 412-414, Erbakan N., Türkiye ve Ekonomi, 2007, s. 10).

Adil Ekonomik Düzen: Fayızsız Bir Dünya adlı çalışmasında görüldüğü gibi faize ve sömürüye dayalı ancak kâra ve serbest piyasaya karşı olmayan kapitalizme de, faizsiz olmakla birlikte serbest piyasayı yasaklayan ve insanın doğal haklarını elinden alan sosyalizme de karşı olan Erbakan, her ne kadar her ikisinin eksiklerini tamlayan ve yerli sermaye ile yerli sanayi sistemine dayanan adil ekonomik düzenini gerçekleştirememiş ise de, yaptığı başarılı çalışmalarıyla düşüncesinin uygulanabilirliğini kanıtlamış bir büyük düşünür, Türk siyaset adamı, bürokratı ve icraat adamı olduğu bilinen bir gerçektir (bkz.: Erbakan N., Adil Ekonomik Düzen: Fayızsız Bir Dünya. 2. Baskı., 2019).

Yine onun bu bağlamda, hükümet ortaklığı yaptığı 1970’li yıllarda yerli ağır sanayi konusunda konuşmalar yapmış ve bu konuşmalarını sözde bırakmayıp hiç yoktan borca girmediği gibi, faize de bulaşmaksızın ülkenin iç kaynaklarını doğru kullanarak 70 tane fabrikayı tamamladığı bilinmektedir (Uzun, 2016, s. 12-18).

Faize karşı tutumuyla, İslami -aynı zamanda ahlaki-ekonomiye dayalı yerli sermaye ile yerli sanayinin kurulması için 200 ortaklı Gümüş Motor AŞ’nin kurulmasına da destek veren Zahid Kotku’nun fikir babalığını yaptığı -aynı zamanda Nakşibendi tarikatının İskender Paşa cemaatinin desteklediği- İslami siyasal partiyi kurarak siyasete atılan Erbakan’ın (Aygül, 2014, s. 224) ; Türk siyasetinde önemli yere sahip olduğunu, Türkiye’de milli sermaye ile yerli üretimi, yerli sanayiye dolayısıyla da sosyoekonomik kalkınmayı canlandırarak İslam ekonomisinin gelişmesine önemli katkılarda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Kendisine yapılan her türlü engellere rağmen yılmayarak, yerli sermaye ile yerli sanayi alanında 200 ortaklı Gümüş Motor’u kurması, “Devrim” otomobilinin üretim çalışmasına katılması, Türkiye’nin faiz ve borç bataklığı içinde bulunduğu dönemde -1996 yılından 2 Temmuz 1997 tarihine kadarki kısa bir zaman zarfında- “dış ve iç borç almadan, zam yapmadan tamamen milli kaynak paketlerini harekete geçirmek suretiyle Türkiye’yi ekonomik krizlerden kurtarır” devlete 30 milyar üzerinde kaynak sağlamış olması -gibi ülkedeki refah seviyesini yükselterek genel olarak halkın desteğini aldığı birçok başarısının yanında-, “gelişmekte olan 8 ülkenin işbirliğine öncülük yaparak büyük bir gayretle bir yıl gibi kısa bir sürede D-8 (Development-8) oluşumunu meydana getirmesi, Gümüşhanevî Dergâhı’nın modernleşme, sanayileşme, millileşme ve ahlaki ekonomi yönündeki öğretilerinin Erbakan tarafından gerçekleştirilen birer örnekleri olarak değerlendirilebilir.

2.6. Sabri Ülgener

İstanbul Cağaloğlu'nda bulunan Gümüşhanevi Dergâhı'nda 8.5.1911'de dünyaya gelen Sabri Fehmi Ülgener'in; baba tarafından dedesinin -İsmâil Necâti Efendi'nin-Gümüşhanevi'nin halifesi olduğu, babasının Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk müftüsü olduğu, annesi tarafından İstanbul'un köklü ailelerine dayandığı, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Nazım Hikmet Ran, Mehmet Ali Aybar ve Oktay Rifat Hozorcularla kuzen oldukları bilinmektedir (Sayar, 2012, s. 289).

"Türkiye'nin yetiştirdiği, çok az sayıdaki değerli ilim adamı, iktisatçı, sosyolog ve sosyal bilimciden biri" olan Ülgener F. Sabri (Acar & Bilir, 2014, s. 114); ilkökul, ortaokul ve lise eğitimlerini yaptığı sıralarda babasından şeri ilimleri öğrenmiş, tasavvufa yakınlık duymuş, babasının ilmiye mensubu arkadaşlarıyla yaptığı sohbetlere katılmış, Arapça, Farsça dillerinin yanında kendi çabalarıyla Almanca da öğrenmiş, böylece Osmanlı Türk kültür değerleriyle yoğrulmuş bir genç olarak yetişmiştir. 1932 yılında başladığı İstanbul Dârülfünunu'nun Hukuk Fakültesi'ni 1935 yılında tamamlayıp Hukuk Fakültesi'nin İktisadiyat ve İçtimaiyat Kürsüsü'nde asistanlığa başlayan Ülgener; 1936 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne geçtikten sonra Alman hocalarının derslerini, kitap ve makalelerini tercüme ederken -Alexsander Rüstow'un etkisiyle de- Alman tarihçi ekolüne yönelerek Werner Sombart ve Max Weber'i tanımış, Weberizmi benimseyerek iktisat zihniyeti alanında orijinal eserler vermiştir (Sayar, 2012, s. 289).

Araştırmalarının çoğunun ana çatısını zihniyet iktisat ekseninde kuran, özellikle ilgi duyduğu ana konulardan Osmanlı'nın iktisadi çözülmesinin neden sonuç meselelerini uzun bir dönem içinde incelenmesi gerektiğine inanan Ülgener (Zorlu, 2006, s. 182); Weberin kapitalizmin gelişmesindeki Protestan ahlaki tezindeki zihniyet araştırmalarına benzer bir metotla kaleme aldığı Zihniyet ve Din adlı son eserinde "Osmanlı toplum yapısında niçin kapitalizmin gelişmediğinin nedenini (bazı araştırmacılara göre) dünyadan el etek çekerek az ile yetinmeyi öğütleyen Batını tasavvufî anlayışa" bağlamaktadır (Pekdemir, 2017, s. 205). Çünkü "Ülgener'e göre iktisadi çözülmemizde etkili olan insan tipi, ferah yaşamının tattıracağı haz ve zevkin yabancı olmamakla birlikte, bu amaca ulaşma konusunda acele ve telaştan hoşlanmayan, yolunu ve yönünü tayinde görenek ve otorite bağları ile çevrili, dışa ve "yaban"a kapalı, ve nihayet, içinde ve hesabında "götürü" [6] insan tipidir" (Acar & Bilir, 2014, s. 114).

Ancak, bu bilgiler her ne kadar doğru ifade edildiyse de araştırmacılar tarafından konuya tam olarak açıklık getirilememiştir. Aslında Ülgener'in, Weber'in İslam'ın savaştı, fedal bir zihniyet olarak üretim ve ticaretten daha ziyade rant ve ganimetle meşgul olan ve bu yönüyle Protestanlıkla Kalvinizmin karşısında duran bir yapı olarak değerlendirdiğini (bkz. Turay, 2018, s. 139 dipnot metni) onaylamadığı kanısındayız. Çünkü Ülgener, hem az ile yetinmeyi tasarruf olarak algılayamayıp aksine bunu

meziyet gören "götürü" insan tipine karşı olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca küçük yaşından tasavvufa eğilim gösteren -özellikle de baba tarafından dedesi olan Safranbolu'lu İsmâil Necâti Efendi'nin halifelliğini aldığı Halidi şeyhi Gümüşhanevi'nin kurduğu dergâhta dünyaya gelerek o çevrede yetişen- Ülgener'in (bkz.: Sayar, 2012, s. 289-290), gerçek tasavvuf anlayışından yoksun kalması yani tasavvuf ehli kimsenin kültürel ve sosyoekonomik hayatın her alanına atılan tam bir aksiyon adamı, ahlaklı bir kimse olduğunu bilememesi mümkün değildir. Keza zihniyet iktisat eksenini tarihi boyutuyla inceleyen Ülgener; züht dönemine dayanan tasavvuf anlayışıyla yetişen fütüvvet ehlinden ve fütüvvet anlayışının Anadolu'daki tezahürü olan Ahilik Teşkilatı'ndan ve bu teşkilatın dağılmış Türk Beyliklerini İmparatorluğa taşıdığından haberdardı (bkz.: Ülgener, 2006, s. 34-38, 66, 110, 138).

Dolayısıyla onun, sosyoekonomik hayattaki "insanların üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım kararları dünya görüşünden, topluma egemen olan âdet, anane, gelenek, görenek ve inançlardan bağımsız" (Acar & Bilir, 2014, s. 114) olmadığını düşündüğünü, iktisadi çözümleri toplumsal ataletin insanlara zihni ipotek konmasına bağladığını, bu ataletin sebebi olarak -Türk toplumunun düşünen bir toplum olma yolunda- Kuran-ı Mübin'in rasyonel ayetlerine [7] gözlerini kapatmalarını gördüğünü söyleyebiliriz (Sayar, 2006: XIV-XV). Zira İslam'da ve tasavvufu ahlaksızlık, akılsızlık, hak yeme, rüşvet, yalalaklık, adam kayırma, adaletsizlik, durağanlık gibi bütün olumsuz davranışlar kesinlikle kabul edilmeyen hususlardır.

Ülgener, ahlaki yozlaşmanın neticesinde ipotek konulmuş zihni ataletten kurtulmanın dolayısıyla da iktisadi çözümlenin bir nevi mesleki ahlakla, ahlaki ekonomi ve faizsiz ekonomik sistemin kurulmasıyla engellenebileceği kanısında olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda onun çözümünün, zihinlerine ipotek konulmuş toplumun kendilerine rehber olarak gönderilen Kuran-ı Kerim'in ışığında -çalışma, kazanç, faiz, haram, kul hakkı gibi ayetlerine sarılarak- ataletten sıyrılmaları ve uhrevî hayatının kazanılması adına dünyevi anlamda çalışması gerektiğinin vurgulandığı Gümüşhanevi Dergâhı'nın tasavvufî öğretileriyle bağdaştığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Ülgenerin, Weber tarafından yapılan kapitalizmin temelini oluşturan mesleki ahlak ile ilgili araştırmanın bir benzerini Osmanlı Türk toplumu için yapılması yönündeki düşüncesinin basit bir taklitten ibaret olmadığını, İslam iktisat ahlakının tasavvuf anlayışıyla yoğrularak Türk toplumunun aslında sağlam ve hür zihniyete sahip olduğunu kanıtlama kanısını taşıdığını söylemek mümkündür.

2.7. Nurettin Topçu

İstanbul Süleymaniye'de 7 Kasım 1909 tarihinde dünyaya gelen Nurettin Topçu, Erzurumlu Topçuzadeler ailesinden olup İstanbul'a taşınan Ahmet Efendi'nin oğludur. Çocukluğu Süleymaniye ve Çemberlitaş'ta geçmiştir. 1922'de Büyük Reşid Paşa Numune mektebini bitirdikten sonra Orta öğretimine Vefa İdadisi'nde devam eden Topçu,

tahsili sırasında felsefeye meylettiği İstanbul Erkek Lisesi'nden 1928'de mezun olmuştur. Avrupa'da eğitim almak için girdiği sınavı başararak Fransa'ya giden Topçu; 1934 yılının 2 Temmuz'unda ahlak felsefesiyle ilgili hazırladığı tezini başarıyla savunarak Avrupa'ya giden Türkler arasında ahlak konusunda çalışan ilk öğrenci ve Sorbonne'da felsefe doktorasını veren ilk Türk olarak tarihe geçmiş, Fransa'da kalma tekliflerini kabul etmeyerek Türkiye'ye dönmüştür (Kara İ., 2012, s. 248-249).

Türkiye dönüşünde Topçu, hayatı boyunca etkileneceği ve feyz alacağı -Gümüşhanevî Dergâhı'nın şeyhi Mustafa Feyzi Efendi'nin halifesi Kazanlı Aziz Efendi'ye (bkz.: Işık, E., 2019, s. 114)- Abdülaziz Bekkine'ye intisap etmiştir (Kara, İ., 2012, s. 249).

Bir fikir adamı olan Topçu, döneminin insanlarında gördüğü geri kalmışlığı bertaraf etmek için İslam dinini hedef alan ve Müslümanlara saldıran zihniyetle mücadele edilmesi gerektiğini dile getirirken, bu zihniyete sahip kafaların tedhiş edilerek ezilmesi değil, içinin yoğrularak eğitilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Bu şekilde “ne yaptığımı bilmeyen ve asıl irticai yaşatan zümreyi eğitmenin” elzem olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ülke genelinde fikir ve irfan hayatının canlandırılması gerektiğini, böylece insanlara cennetten yer ayırma vaadinde bulunan cahil ve ruhsuz sözde din adamları ve bu düşüncedeki kimselerin (Işık E., 2019, s. 210-211) karşısındaki toplumu aydınlatma, ayrıca insanları cehalete sürükleyen tüm çalışmaların önünün alınacağını düşünen Topçu; bu faaliyetlerin sürdürülmesinde hak sevgisi ile yürütülen “merhamet cihadı”nın -yönünü dosta, düşmana, imansıza, Yahudi ve masona âlet olan yedi defa hacca gitmiş Müslüman'a çevirerek- ruhlarla, bedenlere akıbetlerinin devamlı hatırlatılması şeklinde olması hâlinde bir gün ruhların ve kalplerin fethedilerek zaferle taçlanacağını umudunu taşımaktadır (bkz.: Işık E., 2019, s. 211).

Çıkardığı Hareket dergisinin Ocak 1969 sayısının başyazısında, “Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir!” (Işık E., 2019, s. 211) şeklinde umutsuzluğa, yeise kapılmamak gerektiğinin önemine vurgu yapan Topçu'nun; ortaya attığı fikirleriyle, eğitimcilik yönüyle, siyasete atılmasıyla ayrıca çıkardığı dergisiyle ahlaken yozlaşmış ve zihinleri bulanık insanları aydınlatma ümidini taşıyan Gümüşhanevî Dergâhı'nın eğitim ve yayıncılık çizgisinde hareket ettiği görülmektedir.

2.8. Sabahattin Zaim

Sabahattin Zaim, 1926 yılında Eskiden Osmanlı devletine bağlı olan Makedonya'nın İştîp kazasında dünyaya gelmiştir. Dedesi Hacı Mustafa Efendi'nin soyu Balkan fetihlerine katılan Aslan Zaim'e kadar dayanır. Kendilerine İştîp'in zeâmet verilmesinden dolayı Zaim soyadını taşıyan bu aile XVII. yüzyılda Konya'dan Balkanlara göç etmiş, I. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya'da Müslümanlara ve Türklere uygulanan baskıların neticesinde 1934 yılında İstanbul'a taşınmıştır. İlk okulunu beş yaşında Balkanlarda başlayıp İstanbul'da tamamlayan Zaim, Ortaokulunu da Lise eğitimini de İstanbul'da tamamlamıştır. 1943 yılında

başladığı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî Şubesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul'da maiyet memuru, kaymakam vekili ve yurdun çeşitli bölgelerinde Kaymakamlık görevlerinde bulunan Zaim, 1950'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden öğrenim denklığı almıştır (Zaim S., 2010, s. 6, Çakır C., 2013, s. 104). 1953 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde asistanlığa başlamakla birlikte akademik hayata adım atarak 1993 yılına kadar İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğretim üyeliği ve bölüm başkanlığı yapmıştır (Zaim S., 2010, s. 6).

İstanbul Üniversitesindeki görevinin yanında misafir öğretim üyesi olarak ABD Cornell (1955-1957) ve Almanya Münih Üniversitelerinde görev yapan Zaim; 1977-1979 yılları arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Müttevelli Heyeti üyeliğini yürütmüş, 1980-1982 yılları arasında Suudi Arabistan Cidde Melik Abdülaziz Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Sosyo-Teknik Etütler Bölümü'nde dersler vermiş, 1993-1998 yıllarında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı, 1998-2000 yıllarında Yükseköğretim Kurulu üyesi, 2003-2004 yıllarında Milletlerarası Saraybosna Üniversitesi Kurucu Rektörü olarak çalışmış, 2006 yılından sonra Üsküp'teki Uluslararası Balkan Üniversitesi'nde Müttevelli Heyet üyesi olarak görev yapmıştır (Zaim S., 2010, s. 6-7). Bu görevlerinin yanı sıra “Gümüş Motor (Pancar Motor) kurucu ortağı ve yönetim kurulu üyeliği ile devlet tarafından Konya'da kurulan TUMOSAN Motor Fabrikasının ilk yönetim kurulu, İlim Yayma Vakfı ve Cemiyeti kurucu üyeliklerinde bulunduğu” (Zaim S., 2010, s. 7) bilinmektedir.

“‘İslâm Ekonomisi’ üzerine yaptığı teorik çalışmaları sebebiyle pek çok ödül alan” (Akyüz O., 2005, s. 24) Zaim, “İstanbul Üniversitesi (İÜ) İktisat Fakültesi'nde görev yaptığı sırada aynı zamanda millî Türk Talebe Birliği'nde (MTTB) "Sosyal İşler Başkanlığı" görevini yürüttüğü” (Zevli, 2007) dönemde insan yetiştirme öneminin daha iyi anladığı ve kendisinin de insan yetiştirmeye verdiği önemini şu şekilde dile getirdiği bilinmektedir:

"1970'li yılların sonlarına doğru Sakarya Üniversitesinde İktisat Akademisi kurulmuştu. Fakültelelere asistan almak çok zordu. Ancak akademilere ise asistan almak daha kolaydı, ben de kendi üniversitemin yanı sıra burada da ders veriyordum. Buraya 24 kişiyi asistan olarak aldım ve kendime göre bir fidanlık oluşturmuştum. Aldığım bu asistanlar arasında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, AK Parti Konya Milletvekili Prof. Dr. Sami Güçlü gibi şu anda tanınmış birçok siyasetçi ve bilim adamı bulunuyordu (Zevli, 2007). Sakarya Üniversitesi'ne aralarında Sayın Gül'ün de bulunduğu 24 asistanı aldığım zaman 'Ne yaptın hocam bu kadar insan alınır mı?' diyenlere, 'ben bir fidanlık oluşturduğum, bu fidanlar yarın büyüyüp meyve vermeye başlayacak' yanıtını vermiştim" (www.biyografi.net).

Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli simalarından “Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Nazım Ekren, İçişleri Bakanı Beşir Atalay, Maliye Bakanı Kemal Unakıtan ile eski siyasetçilerden Ali Coşkun, Nevzat Yalçıntaş” gibi çok

sayıda isimlerin yetişmesine vesile olan Zaim, öğrencilerini hep ülkesine, milletine güzel hizmetler edeceğine inanarak eğittiğini dile getirmiştir (Zevli, 2007).

Hocaların hocası olarak bilinen ve eğittiği öğrencileriyle ülkesine faydalı nesil yetiştirmeyi amaçlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin insan kaynaklarına önemli katkıda bulunan Zaim, 10. Aralık 2007 tarihinde -81 yaşında- hayata gözlerini kaparken, ardında (Zaim S., 2010, s. 7) Türk ve İslam toplumunun sosyoekonomik hayatına olumlu düzen verecek fikirleri, önerileri içeren ilmi makalelerden, kitaplardan oluşan koca bir miras bırakmıştır.

3. Sonuç

1800 yıllara kadar Batı ile boy ölçüşen Osmanlı'nın iktisadi çözümleri her ne kadar 19. yüzyıldaki Sanayi Devrimi'ne ve ayrıca Balta Limanı Antlaşmasına bağlansa da neden-sonuç-neden ekseninde değerlendirildiğinde bu çözümlerin yani duraklamadan çöküş dönemine geçişin başlangıç noktası, aslında Osmanlı Devleti'nin, -dağılmış Anadolu Türk Beyliklerinin Ahi Teşkilatı sayesinde Cihan İmparatorluğu'na dönüştüğü- en ihtişamlı dönemini yaşadığı 15.-16. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Çünkü ahlaki yozlaşmanın sebebiyet verdiği zihniyet değişikliği ve bunun neticesinde ortaya çıkan toplumsal ahlaki çöküntünün de ülke çapındaki sosyoekonomik geri kalmışlığa yol açması, bir anda oluşan olgu değildir. Özellikle Karlofça Antlaşması'ndan sonra oluşan tarihi şartların neticesinde tüm hızıyla devam eden bu çöküş; 19. yüzyıla gelince daha önce üç kıtaya hakimiyet sağlayan koca Osmanlı Devleti'ni siyasi, askeri, iktisadi bakımdan üç kıtada sıkıntılarla mücadele edecek ve bu mücadelesinde devamlı kayıplar verecek duruma sürüklemiş ve böylece 19. yüzyılda artık Osmanlı Devleti tamamen batının müstemlekesi durumuna düşecek kadar zor ve içinden çıkılmaz bir duruma karşı karşıya kalmıştır.

İşte Osmanlı'nın en çetrefilli sosyal ve ekonomik sorunlar ile boğuştuğu 19. yüzyılda İlim adamı, mücahid mürşid, aksiyoner dava adamı olarak ortaya çıkan Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevi (k.s) kendi zamanına güneş gibi doğmuş, gerek maddi gerekse manevi olarak insanları irşâd edip dünya ve ahiretlerine fayda sağlamak için elinden geleni yapmıştır. Bu mübarek zatın Kur'an İlimleri ve Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) sünnetinin güncel hayattaki muamelelerinin tatbiki doğrultusunda yoğrulan fikirleri ise, kendinden sonra gelen müntesiplerine adeta bir hayat rehberi olmuştur.

Özellikle Karlofça Antlaşması'ndan sonra oluşan tarihi şartların neticesinde tüm hızıyla devam eden çöküşün; 19. yüzyıla gelince daha önce üç kıtaya hakimiyet sağlayan koca Osmanlı Devleti'ni siyasi, askeri, iktisadi bakımdan üç kıtada sıkıntılarla mücadele edecek ve bu mücadelesinde devamlı kayıplar verecek duruma sürüklediğinin farkında olan Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevî, bu geri kalmışlığa İslami esaslara göre çare aramış, Osmanlı sonrası Batı'nın karşısındaki bu geri kalmışlığa kendi özünden inkişaf

etmeyen sistemleri model alan Cumhuriyet Türkiye'si için de geçerli çözümler üretmiştir.

Bu çözümlerinin gerçekleştirilmesi için elbette dirayet sahibi insanların yetişmesi, İslam toplumunun bilinçlenmesi gerektiğine inanan aksiyoner ve idealist bir kişiliğe sahip Gümüşhanevî Hazretleri, sadece dergâh kurmakla kalmamış kurdurmuş olduğu yardımlaşma sandıkları ile, fikirleriyle, yetiştirdiği şahsiyetler ile İslam dünyasına ve farkında olmadan da olsa Türkiye Cumhuriyeti'ne sosyoekonomik çözüm üretecek modeller sunmuş, böylece ürettiği çözümlerin tatbiki ile de bu İslami finans modellerinin günlük hayat içerisinde de uygulanmasına vesile olmuştur.

Elbette, kendi döneminde -kısa vadede- Osmanlı Devleti'nin ekonomik bağlamda çöküşünü engelleyememiştir, ancak Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan etkilerinin varlığı ve düşüncelerinin başarıya ulaştırıldığı örneklerin olduğunu söylemek mümkündür. Zira ortaya çıkışı ve yaygınlaşması uzun bir dönemi kapsayan toplumsal ahlaki yozlaşmanın ve zihniyet bulanıklığının kısa bir zaman zarfında düzeltilemeyeceği sosyo-psikolojik açıdan da mümkün değildir.

Dolayısıyla her türlü geri kalmışlığın temel nedeni cehalet, eğitimsizlik ve dirayet sahibi bireylerin yetişememiş olması olarak görülebilir. Keza milli ve manevi değerleri özünde benimseyen insanı kâmil yetiştirmenin önemine vurgu yapan bu dergâh, -Gümüşhanevî Hazretlerinin vefatından sonra da- Cumhuriyet Türkiye'sinde de faaliyetini sürdürmüştür.

Böylece, Gümüşhanevî Dergâhı etrafında yetişen şahsiyetlerin; kültürel sosyoekonomik hayata, İslam ekonomisine katkılarının belirli bir dönem için geçerli olmadığı, Cumhuriyet döneminde devam eden etkisi sayesinde birçok başarıya imza attıkları görülmüştür.

Bu dergâhın ekseninde Türkiye Cumhuriyeti'nde Mehmed Zahid Kotku, Sabri Fehmi Ülgener, Esat Coşan, Turgut ve Korkut Özal, Necmettin Erbakan, Nurettin Topçu ve Sabahattin Zaim gibi ilim ve irfan sahibi büyük şahsiyetler yetişmiştir.

Ayrıca Gümüşhanevî Dergâhı'nın yetiştirdiği bireyler, iktisadi, sosyoekonomik ve kültürel bağlamda da Türkiye Cumhuriyeti'nde gerek devlet gerekse özel sektör eliyle çok önemli başarılarla ve projelere imza atmıştır: Mesela, milli sermaye ile yerli sanayi alanında Gümüş-Motor, Aselsan, İslami bankacılık ve faizsiz kredi kuruluşu alanında Albaraka-Türk, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası, Türkiye Emlak Bankası gibi kuruluşlar, yayıncılık alanında Ak Radyo ve TRT'de yapılan yenilikçi atılımlar, basın ve yayıncılık alanında İslam Dergisi, Kadın ve Aile Dergisi, Seha Neşriyat, ilim ve kültür yardımlaşma alanında TİKA, Hakyol Vakfı, İlim Kültür Sanat Vakfı vb. örnek kurum ve kuruluşlar kurulmuştur.

Yine, Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli simalarından "Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Recai Kutan, İçişleri Bakanı Beşir Atalay, Maliye Bakanı Kemal

Unakıtan ile eski siyasetçilerden Ali Coşkun, Nevzat Yalçıntaş” gibi çok sayıda isimlerin de bu dergâhın ekseninde yetişmiş önemli siyasetçilerdendir.

Ayrıca, Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da dergâh ekseninde yetişerek Türkiye'ye ekonomi ve sanayi alanında Devrim yaşattığı, ancak vefatından sonraki yıllarda -Ak Parti iktidarına kadarki süreçte- ortaya çıkan krizin tırmanarak devam etmesinden ötürü ülkeyi aydınlatacak ve kalkındıracak derecede bir gelişme gösterilemediği, fakat yine bu dergâh ekseninde yürüngesinde hareket eden Necmettin Erbakan'ın yanında yetişen Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan döneminde İslam ekonomisi ve finans stratejik bir alan olarak kabul edilip gerek kamu gerekse özel sektör eliyle birçok önemli yatırım yapılmaya başladığı bir gerçektir.

Keza, türlü engellere rağmen milli sermaye ile yerli sanayi alanında 200 ortaklı Gümüş Motor'u kuran, “Devrim” otomobilinin üretim çalışmasına katılan Erbakan'ın; Türkiye'nin, -faiz borç bataklığı içinde bulunduğu dönemde- 1996 yılından 2 Temmuz 1997 tarihine kadarki kısa bir zaman zarfında “dış ve iç borç almadan, zam yapmadan tamamen milli kaynak paketlerini harekete geçirmek suretiyle ekonomik krizlerden kurtarıp” bir nebze olsun nefes aldirarak 30 milyarın üzerinde kaynak sağlaması ve “gelişmekte olan 8 ülkenin işbirliğine öncülük yaparak büyük bir gayretle bir yıl gibi kısa bir sürede D-8 (Development-8) oluşumunu meydana getirmesi göz önünde bulundurulunca, Gümüşhânevi Dergâhının modernleşme, sanayileşme, millileşme ve ahlaki ekonomi yönündeki öğretilerinin uygulama modelleri örnek alınarak yapılan çalışmaların aralıksız devam ettiği sürece başarıya ulaşmasının mümkün olduğu kanıtlanmıştır.

Son Notlar

[1] Akşit (2015)' e göre, “O'nun Bâb-ı Ali'nin tam karşısında yer alan, metruk bir camiyi ihyâ ederek, idare merkezine böyle yakın bir yeri tekke olarak seçmesi bu anlayışın bir tezâhürüdür” (27).

[2] Müteekkil, hiçbir şey yapmadan her işini Tanrı'ya veya oluruna bırakarak kadere boyun eğen kimsedir. Halbuki insan, “Çalışan kimse Allah'ın sevgili kuludur” Hadis-i Şerifi gereğince hareket etmeli, her işi, önce elinden geldiği kadar çaba gösterip -cüzi iradesini kullanarak- yaptıktan sonra Allah'a -külli iradeye- bırakmalıdır.

[3] Aslında, devlet eksenli ve bürokratik merkezli resmî modernleşme anlayışının terk edilmesi ve yerine ekonomik ve teknolojik bir modernleşme anlayışının benimsenmesi bir nevi Zahit Kotku'nun “herşeyi devletten bekleme” sözünün devletin kalkınma politikası haline gelmesidir. Çünkü bir devlette millet ne kadar entelektüel olursa o kadar derecede devlet yönetimine dirayetli kimselerin geleceği gibi millet ne kadar zenginleşirse devlet de o derecede güçlü olacaktır. Ayrıca “Her şeyi devletten bekleme” sözünün Özal'ın ağzından “benim memurum işini bilir” gibi söylemlerinde de görüyoruz (Aygül, 2014, s. 237). Bu da memurların girişimcilik ruhunu kazanarak ticarete, yatırımda cesaret sahibi olmalarını sağlayan çok önemli bir husustur ki

ekonomik kalkınmaya teşvik eden demokratik bir söylemdir. Zaten bir Müslüman'da ticarete, yatırımda, adalette ilk aranan şey de cesarettir. Cesur olmayan adaleti sağlayamadığı gibi ticarete ve yatırımda riski göze alamaz. Ancak “benim memurum işini bilir” söylemi, ne yazık ki Aygül (2014)'ün haklı olarak belirttiği gibi, sadece Türkiye'de değil genel olarak kapitalizmin getirdiği yozlaşmış zihniyet ve ahlaksız ekonomik anlayışın neticesi olarak yanlış algılanarak olumsuzluklara da yol açtığı görülmüştür: rüşvet, adam kayırma vb. (236-237).

[4] “Serbest piyasa ekonomisi”, “hür teşebbüs”, “orta direk”, “köşeyi dönme” gibi 1980'li yıllarda yaygınlaşan terimler, ideolojik bir çerçeveye içerisinde gizlenerek, sermaye çevreleri tarafından kamuoyuna aşılandığı (Boratav, 2009, s. 145-147'den Aygül, 2014, s. 210) söylenece de milletin genel olarak sosyoekonomik kalkınmasında orta kesimin çok önemli rolü olduğu unutulmamalıdır.

[5] Erbakan Hoca'nın kurduğu bu fabrika daha sonra sermaye yapısındaki değişimler nedeniyle Pancar Motor adını alarak yoluna devam ediyor. İstanbul Rami'de 44 dönüm üzerine kurulu fabrika iktidarın ithalatı aşın kolaylaştırması nedeniyle Çin yapımı motorlarla rekabet edemeyerek 2013 yılında kuruluşundan 57 yıl sonra üretimini sonlandırmak zorunda kalıyor (Uzun, 2016, s. 15).

[6] “İnce hesap yapmayan, üstünkörü hesapla idare eden, hesaplı ve sistematik olmaktan uzak.”

[7] Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi “İkra/Oku” suresi bile yeterli olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Acar, M., & Bilir, H. (2014). Gerçek Bir Âlim, Mümtaz Bir Şahsiyet: Sabri Fehmi Ülgener. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 114-122. doi:10.18493/kmusekad.87525
- Akşit, M. C. (2015). *Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit'in Kaleminden Ahmet Ziyaüddin Gümüşhânevi* (K.S.). A. Özcan (Dü.) içinde, *Ahmet Ziyaüddin Gümüşhânevi* (K.S.) 2. Baskı (s. 8-51). İstanbul: GÜYAD.
- Akyüz, O. (2005). Faizsiz Sistem ve Sabahattin Zaim. *Bereket*(19), 4-8. https://www.albaraka.com.tr/pdf/Bereket_19.pdf
- Alkan, N. (2014). *Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevi: Döneminin Osmanlısı ve “Zamanın Ruhu”nu Anlamak*. I. Uluslararası Ahmet Ziyaüddin Gümüşhânevi Sempozyumu (03-05 Ekim 2013 Gümüşhane): Bildiriler Kitabı (s. 797-802). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Aydoğdu, R. (2008). 19. yy. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Hadis İlişkisi -Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevi Özelinde- (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi
- Aygül, H. H. (2014). *Zihniyet, Din ve İktisat* (1 b.). İstanbul: Açılım Kitap.

- Birand, M. A., & Yalçın, S. (2001). *The Özal: Bir Davranışın Öyküsü*. İstanbul: Doğan Kitabevi.
- Boratav, K. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007* (13 b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Budak, H. (2014b). Ahmed Ziyaüddin Efendi'nin; Şemâili, Ailesi, Doğduğu-Çocukluğunun Geçtiği Muhit, Vefat Tarihi ve Kütüphaneleri. I. Uluslararası Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu (03-05 Ekim 2013 Gümüşhane): Bildiriler Kitabı (s. 75-86). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Bulut, F. (1999). *Yeşil Sermaye Nereye?* (4 b.). İstanbul: Su Yayınları.
- Ceylan, İ. (1998). *Mehmet Zâhid Kotku (r.a.)'dan İnci Demetleri*. Trabzon: Akça Kitabevi.
- Coşan, E. (1991-1993). Tabakâtü's-Sûfiyye Sohbetleri 1. Hazırlayan: Dr. Metin Erkaya. (Erişim: 06.14.2019) <http://www.esadcosankulliyati.com/arsiv/kitap/tabakatu/ssufiyye/tasavvuf1.html>
- Coşan, E. (1998). *Şeyh Efendi Kimdir*. İ. Ceylan (Dü.) içinde, Mehmet Zâhid Kotku (r.a.)'dan İnci Demetleri (s. 9-12). Trabzon: Akça Kitabevi.
- Coşan, M. E. (2002). KOTKU, Mehmet Zahit. İslam Ansiklopedisi (Cilt 26, s. 227-228). içinde Ankara: TDV.
- Çakır, C. (2013). Zaim, Sabahattin. İslâm Ansiklopedisi (Cilt 44, s. 104-105). içinde İstanbul: TDV. (Erişim: 06 17.2019) <https://islamansiklopedisi.org.tr/zaimsabahattin>
- Çakır, R. (1991, 12 27). Politikaya Hocamın işaretiyle girdim - Korkut Ozal. (Erişim: 06 02, 2019) rusencakir.com: <http://rusencakir.com/Politikaya-Hocamin-isaretiyle-girdim-Korkut-Ozal/2770>
- Duman, M. Z. (2010). *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal* (1 b.). Ankara: Kadim Yayınları.
- Erbakan, N. (2007). Türkiye ve Ekonomi. İstanbul: Yeni Neşriyat A.Ş.
- Erbakan, N. (2019). Adil Ekonomik Düzen: Fayızsız Bir Dünya. 2. Baskı. Ankara: MGV Yayınları.
- Foley, S. (2008). Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bölgesel ve Ruhani Güçler: Şeyh Halid, Gürcü Necip Paşa ve Nakşibendi-Halidiyye. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)(9), 227-244. (Erişim: 06 06, 2019) <http://dergipark.org.tr/turkiyat/issue/16674/521865>
- Gündüz, İ. (1984). Gümüşhanevi Ahmet Ziyaüddin (K.S) Hayatı Eserleri Tarikat Anlayışı ve Halidiyye Tarikatı, . İstanbul: Seha Neşriyat.
- Gündüz, İ. (1992). Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri. haz. Necdet Yılmaz (Dü.), Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî: Sempozyum Bildirileri, 11-12 Temmuz 1992 içinde (s. 17-49). İstanbul: Seha Neşriyat.
- Güzel, A. (2012). Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Akçağ.
- Işık, E. (2019). Nurettin Topçu, Çağdaş Bir Dervişin Dünyası (1 b.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İştar, E. (2014). Ahmed Ziaüddin Gümüşhanevî Hazretlerinin İktisadi Alandaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme. I. Uluslararası Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu, 03-05 Ekim-2013 (s. 837-842). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Kara, İ. (2009). Gümüşhanevî Halifelerinden ŞEYH OSMAN NİYZAZİ EFENDİ VE GÜNEYCE-RİZE'DEKİ TEKKESİ (Genişletilmiş İkinci Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kavak, A. (2014). Osmanlı Devleti'nin İlmî ve Siyasî Hayatında İz Bırakan Hâlîdî Şeyhleri Arasında Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Yeri. I. Uluslararası Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu (03-05 Ekim 2013 Gümüşhane): Bildiriler Kitabı (s. 209-218). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Maviş, N. (2016). Erbakan, Necmettin. İslâm Ansiklopedisi (Cilt Ek-1, s. 412-414). içinde TDV.
- Memiş, A. (2014). Anadolu'da Halidiyye Tarikatı ve Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Ekolü. I. Uluslararası Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu (03-05 Ekim 2013 Gümüşhane): Bildiriler Kitabı (s. 195-202). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Öniş, Z. (2004). Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective. Middle Eastern Studies, 40(4), 113-134. doi:10.1080/00263200410001700338
- Özdemir, H. (2014). Turgut Özal (Biyografi) (1 b.). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
- Palavar, M. (2010, 11 14). Bu çocuklar Türkiye'yi değiştirecek. (Erişim: 06.15.2019) <https://www.yenisafak.com>: <https://www.yenisafak.com/yazidizileri/bu-cocuklar-turkiyeyi-degistirecek-287851>
- Pekdemir, K. (2017). Sabri F. Ülgener, Zihniyet ve Din-İslam Tassavuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı, Derin Yayınları, Ankara 2006, 208 sayfa, ISBN: 9756463659. İslami İlimler Dergisi, 205-209. 06 16, 2019 tarihinde <http://dergipark.org.tr/islamiilimler/issue/35004/388455> adresinden alındı
- Sayar, A. G. (2012). Ülgener, Sabri Fehmi. İslâm Ansiklopedisi (Cilt 42, s. 289-291). içinde İstanbul: TDV. (Erişim: 06.16.2019) <https://islamansiklopedisi.org.tr/ulgener-sabri-fehmi>
- Uluç, V. (2014). Liberal - Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 12(23), 107-140.

- Uzun, M. M. (2016). Ağır Sanayi Davası (Erbakan Risaleleri). İstanbul: Ravza Yayınları.
- Ülgener, F. S. (2006). İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası (1 b.). İstanbul: Derin Yayınları.
- Biyografi (tarih yok). Korkut Özal. (Erişim: 06. 15.2019)
<http://www.biyografi.info>:
<https://www.biyografi.info/kisi/korkut-ozal>
- Biyografi (tarih yok). Zaim, Sabahattin. (Erişim:06.17.2019) www.biyografi.net:
<http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=4238>
- Biyografi (tarih yok). Zaim, Sabahattin. (Erişim:06 17 2019)
www.biyografi.net:
<http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=4238>
- Biyografi (tarih yok). Korkut Özal kimdir. (Erişim: 06.15.2019) <http://www.biyografi.net.tr>:
<https://www.biyografi.net.tr/korkut-ozal-kimdir/>
- Zaim, S. (2007,). Türkiye'nin Yirminci Yüzyılı Toplum/İktisat/Siyaset (3 b., Cilt I). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Zaim, S. (2010). İslam Ekonomisinin Temelleri, Hazırlayanlar: Adem Esen, Turan Koç, Mustafa Yavuz Çakır. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Zevli, İ. (2007, 12 10). Tevazu timsali güzel insan... Hep var olacaksın. (Erişim:06.17.2019)
<https://www.yenisafak.com>:
<https://www.yenisafak.com/gundem/tevazu-timsali-guzel-insan-hep-var-olacaksin-86708>
- Zorlu, A. (2006). Sabri F. Ülgener'i Yeniden Okumak. Muhafazakar Düşünce, Yıl: 3(9-10 Yaz-Güz), 181-202. Erişim:06.16.2019)
<https://www.muhafazakar.com/uploads/articles/9/12.pdf>

Extended Summary

Purpose

The subject of the study was the names that Gümüşhanevi Dervish Convent brought to the human resources of the Republic of Turkey. The purpose is to examine the names that this dervish convent brought to the human resources of Republic Period Turkey and to make suggestions for the socioeconomic development of the country in general in the example of their activities.

Literature Review

In the study, the papers, articles, masters and doctoral theses and books on the names that Ziyâüddîn Gümüşhanevî brought to the Republic of Turkey through his dervish convent were used. In the literature review, it was noticed that the sources mostly focused on the works of the dervish convent and the people it trained. In this context, it can be said that the sources examined intersect with our study in the context of the literature and form the common point in terms of subject. Although there is information about these figures in the current literature, the absence of a monographic study in which they are generally examined together has led to the occurrence of this study. In addition, the issues mentioned in this study are not only listed, but also inferences have been made regarding the causes of socioeconomic backwardness and solutions for the future, especially in today's Turkey.

Design/methodology/approach

It is a well-known fact that the Ottoman Empire, which ruled in 3 continents from its foundation to the 19th century, has weakened by experiencing the peak of its economic dissolution in this century and that there are concrete and abstract reasons for this. The main factor that gave birth to these reasons is the mentality change that manifests itself in the historical process. It is obvious that the mentality that changes according to the cultural level of morality, religion and education is not a sudden phenomenon, and its starting point dates back to previous centuries. As it is known, the Ottoman State was ruled by sharia rules. With the start of the industrial revolution, the crisis experienced in the economic life of the Ottoman society, which could not compete with the West, led to a tendency to imitate blindly, and this led to a moral breakdown that caused a change in mentality. Considering that the mentality that led the West to the industrialization era is based on the Protestant work ethic, the importance of nurturing self-cultural values in socioeconomic development will emerge. In this case, it is clear that the real reason for not being able to compete with the West is nothing more than blindly imitating it in all its dimensions. Thus, in the Ottoman state, which was under the influence of the capitalization process in the West, the process of deviating from the understanding of ahism, which played a very important role in the establishment of a great world state, started the process of deviating from the spirituality, and finally, in the 19th century, the corrupt mentality that led to economic disintegration and then struggled with the economic depression was formed and developed with this mentality and the Ottoman economy,

which was trying to develop with this mentality, was left completely helpless in the face of the West. And yet, Gümüşhanevi, aware of the fact that Turkish intellectuals were caught up in a complex in front of Europe and that they began to blindly impose western imitation to the people with their experiences, that beliefs were weakened and superstitions took hold; The true path of Sufism is to infuse people with the consciousness that they have come to the earth as the caliph of Allah and that they were created for the sake of the people, by clearing the feelings and dreams of arrogance, pride, envy, grudge, hatred, hate, wrath, selfishness, greed, stinginess, laziness, founded Gümüşhanevi Dervish Convent to teach the principles. Through this dervish convent, he started a relentless struggle in order to restore the moral collapse and mental change, which are the main causes of the economic disintegration, and to ensure a socio-economic order based on religious values and Islamic principles. For this, he gave great importance to the human resource factor at first. Therefore, Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevi, raised statesmen and politicians as well as clergymen and scientists who had the mentality to revive a fair and interest-free economy, not only aware of the weakness of the Ottoman and the Republic of Turkey against the West, but also grasping it on the cause and effect axis, fed on his own culture and using national capital to save the country from the economic crisis. Therefore, in this study, these important figures who grew up in the axis of Gümüşhanevî Dervish Convent will be handled and by referring to their activities for the socioeconomic development of the Republic of Turkey within the orbit of the teachings of the convent, suggestions will be made for present-day and future Turkey, and even for all countries of the world.

Findings

Indeed, all kinds of backwardness stem from ignorance, lack of education and the inability of raising individuals with tenacity. Socioeconomic welfare cannot be mentioned in a society that is ignorant and uneducated and in a moral collapse by staying away from its own core values and culture. It has been observed that contributions of the figures to cultural socioeconomic life and Islamic economy, who grew up around the convent established by Ahmet Ziyâüddîn Gümüşhanevî, were not valid for a certain period, and they achieved many successes thanks to their continuing influence in the Republic period. In this context, institutions such as Gümüş-Motor and Aselsan in the domestic industry; Albaraka-Türk, Ziraat Participation Bank, Vakıf Participation Bank and Turkey Real Estate Bank in the field of Islamic banking and interest-free credit institutions; innovative breakthroughs in broadcasting at Ak Radio and TRT; Islamic Journal, Women and Family Magazine and Seha Publications in the field of press and publishing; TİKA, Hakyol Foundation, Science Culture and Arts Foundation in the field of science and cultural solidarity, etc. exemplary institutions and organizations are very important. If a country is to be developed, it is necessary to invest in the morality of that society, since it is certain that a moral person, along with being honest, will achieve great success.